

Oponentský posudek na magisterskou práci Bc. Jakuba Zítka „Obraz války u Georgese Bataille“

Předložená práce je po všech stránkách nadprůměrně zdařilou. Za zdůraznění stojí skutečnost, že se autor zaměřil na dosti komplikovaný a rovněž obsáhlý korpus Bataillových textů, ve kterém se nicméně výtečně zorientoval a dokázal na omezené ploše bez nadbytečných průtahů, ale zároveň bez deformujících zkratkou vystihnout koncept války, který Bataille tematizuje napříč svými texty. V tomto ohledu je hodna ocenění už jen ta skutečnost, že autor dokázal tento koncept zaměřit i na pozadí úvah, které explicitně tento motiv nezmiňují a dokázal jej tím pádem tvůrčím způsobem rekonstruovat (či lépe řečeno reprezentovat). Z textu je nadto patrné, že se autor slepě nespolehal na Bataillovy vlastní reference a zakotvení si neváhal ověřit na autorech, o které se Bataille opírá či kteří pomáhají danou pozici osvětlit (např. Herakleitos, Caillois, Mauss, Clausewitz, Hemingway, S. 50, 53, 54, 64, 69). Stejně tak ke kvalitě práce přispívá autorova vyspělá strukturace celého argumentu, v rámci níž k vystižení motivu války dochází přes ne zcela samozřejmě související rozbor figury Acefala či základních rysů Bataillovské „ekonomie“. V neposlední řadě je esej též velice dobře napsána. Práci, ke které nemám připomínek, jež by si zasloužily v posudku zaznít, tedy neváhám hodnotit jako jednoznačně **výbornou** (1).

V Praze 20. září 2020

Mgr. Ondřej Váša, Ph.D.

Budiž toto řečeno, navrhuji podnět k případné debatě, s vědomím toho, že položené otázky stojí mimo posuzování kvality magisterské práce – kterou chápu v nelepším slova smyslu jako Bataillovský sandbox – a její obhajoby:

Záměrně provokativní otázka zní, zda-li je z pohledu autora Bataillův rozvrh svrchovanosti adekvátní reflexí *conditio humana*, nebo představuje originální akademickou fikci. V práci se totiž objevuje jistý rozpor: velice hrubě a schematicky řečeno, na jedné straně je svrchovanost uvažována jako svého druhu etický imperativ (v rámci dosažení svobody či epizodického dorovnání jejího deficitu), a to především v intencích války a násilí, na straně druhé je tomuto násilí sebrána relevance nad rámec teoretického postulátu (částečně vycházím z kritiky vyhýbavé intelektualizace Sada, viz Roger Shattuck, *Forbidden Knowledge. From Prometheus to Pornography*, New York: St. Martin's Press, 1986, kap. VII., která zůstává přes řadu zjednodušení či vyložene unáhlených odsudků stále podnětnou). Neplatí i pro Bataille, že (dovolím si parafrázovat S. 13) namísto idealistického dogmatismu prostě zvolil opačný, leč stejně tak dogmatický postup, kterýmžto způsobem se i on „uzavírá do vězení svých představ, které vytvářejí pro jeho existenci řád a dávají mu směr. Neoddělitelným prvkem těchto idejí je ~~teologický~~ dialektický výklad světa společně s ~~hierarchizací~~ popřením vztahů, které v něm figurují. To dovoluje vytvářet ideální formy postulovat svrchované akty, které například v případě ~~hmoty~~ (ne)vědomí předepisují to, jaké by skutečně, nezávisle na nás, mělo být“?

Abych byl konkrétnější a zaměřil svoji otázku v mezích práce, moment svrchovanosti (k časové dimenzi vždy dokonavé svrchovanosti viz např. S. 58, 68) je na jedné straně takřka nevyhnutelným protitahem člověka coby diskontinuítní bytosti, na základě kterého ohrožující „smrt již nemá žádnou hodnotu“ (S. 11) a kterým se člověk stává svého druhu kosmickou bytostí (viz též S. 67), spojující „neomezený vesmírný pohyb s mezemi, jež jsou mu vlastní.“ Takový

svrchovaný okamžik implikuje „oběť vlastního řádu“, přičemž pakliže se tak děje v intencích plýtvání, aspektem svrchovanosti je i to, že „jsme schopni tento pohyb alespoň zčásti vyplývat po svém. Pro člověka to ovšem znamená nejvyšší oběť – vzdát se toho, co je pro něj konstitutivní, a proto užitečné.“ (S. 11). Ptáme-li se po tom, co tato nejvyšší oběť zahrnuje, důraznou odpovědí je kromě jiného právě válka, která „představuje uskutečnění nejvyšší oběti, v níž je předmětem lidský duch.“ (S. 11). „Bouřlivé plýtvání“ (S. 11) životem coby vlastním předmětem překračovaného zákazu (a zároveň poslední instancí řekněme rozumné účelnosti) je pak v kontextu novodobé buržoazní společnosti víceméně nevyhnutelné a logické (viz též S. 67).

Není mi ale nakonec zcela jasné, co přesně se danou válkou nebo obecně okamžikem svrchovanosti konkrétně myslí. Přijde mi podezřelé a přes veškerou argumentační nadsázku komické přijmout kompromis v podobě „skleničky vína“ (S. 29), „pláče nebo výbuchu smíchu“ (S. 30-31), sexuálního aktu (S. 57) či tajných rituálů kdesi v lese nebo ve sklepě (S. 47), zvláště pokud je válka postulována coby dějinně podmíněné a privilegované plýtvání naakumulované energie, spojené s překračováním nadřazeného zákazu vraždy. Na straně druhé je zde ovšem formulován explicitní odpor k válce: ať už v podobě uzávorkování krvavé oběti (na příkladu Aztéků) do karantény anachronické minulosti (srovnej S. 54 se S. 71), tak v podobě odsouzení fašismu (a fakticky hrozící války, viz S. 72) z důvodu jeho účelné manipulace násilím ve prospěch zotročení člověka, neboť „Nietzsche (Bataille) a fašisté zcela jistě sdílejí skutečnost přitažlivé síly a násilí, ale není to ani stejná síla a ani stejné násilí.“ (S. 47). Popřípadě je faktická, současně reálná válka bagatelizována jako součást politiky v kontrastu vůči mnohem přijatelnější, leč poněkud alibistické „válce o sobě“ (S. 59-60, srovnej s opět bezpečně anachronickým příkladem „neomezené transgrese“ na Fidži na S. 19). Otázka pak zní: není všeobecná odpornost a zavrženíhodnost fašismu jiným okruhem, než adorace války (tedy v Bataillově perspektivě), byť vedené v naivním jménu vůdce (S. 47)? Lépe řečeno, odehrává se fašistické násilí „ve striktním podřízení“ (S. 47), nebo intenzita svrchovanosti nakonec překračuje politické mantinely, které se vůči její události nakonec jeví jako nepodstatné a vnější? Není tvrzení, že „fašisté zotročují, zatímco Nietzsche/Bataille osvobozuje“ (S. 47) vyvolané důvodnou nutností zřici se šokujících projevů válečného násilí, které Bataillovo myšlení nicméně postuluje? Vyjádřením obavy, že to, co obdivně přijímáme na úrovni argumentu, nakonec odpovídá něčemu, co skutečně nelze akceptovat?

Zdá se mi, že kritika, že [fašistické] násilí se „odehrává ve striktním podřízení“ (S. 47) částečně (ale skutečně jen částečně) naráží už na analýzu armády a její profánně-posvátné struktury, vrcholící opět ve válce coby „krajním výsledku procesu negace, neboť stejně jako zákazy upravující sexualitu představuje i ona popření zákazu s univerzální platností, čemuž odpovídá i závažnost posvátné oblasti s ní spjaté.“ (S. 64). Nicméně mnohem spíše je problematická samotná povaha onoho striktního podřízení: výmluvná je citovaná pasáž z románu Nebeská modř, kde dojde k následující výměně: „Takže se domníváš, že válka může vést k revoluci?“ „Mluvím o válce, ne o tom, k čemu může vést.“ (S. 59) Přičemž autor sám zdůrazňuje, že „válka [hrdinu] fascinuje, a to ze stejné pozice jako Bataille. Je to svědectví nesmírného rozpuku násilí, které se již nezastavuje před žádnými hranicemi. Jedná se proto o neomezenou transgresi, jež je ve stavu klidu v zajetí nejprísnějších forem lidského podřízení (armádního sboru).“ (S. 59, viz též S. 66). Vrátime-li se zpátky k rozporu adorace války a kritiky fašismu (která s sebou vezme i válku), pak se domnívám, že je ve světle této adorace plausibilní tvrdit, že sama válka, lépe řečeno válečné násilí, přesahuje rozměr odpudivého režimu, v jehož jménu se násilí páchá, a to právě svou nespoutaností. Jinými slovy, rezervovanost k faktické válce kvůli zjevně odpudivému režimu, s jakým je spjatá, se mi zdá být částečným alibismem (lišila by se situace v případě války ve Vietnamu a „free-fire zones“, de facto zónami neomezené transgrese? Viz S. 19). Za jistý příklad by mohl sloužit též slavný případ Williho Herolda, páchajícího vprostřed trosek třetí říše anarchické násilí v až ironicky

formálním jménu vůdce, v kradené uniformě a pod zcizenou identitou. Nelze naopak říci – pakliže samy momenty svrchovanosti jsou *okamžité* a pakliže předpokládají „*zbavení se veškerých zábran*“ (S. 63) – že válečné běsnění zvlčilých vojáků, spontánní násilnosti „slušných občanů“ během pogromu či živelné poválečné násilí jednoho civilního obyvatelstva vůči jinému (abychom vybrali skutečně odporné příklady) naplňují rozměr příkladů *kýžené* transgrese a je to naopak svrchovanost, jež se v momentě své události potvrzuje pouze nahodilým spojením s mocí či ideologií, jež propuknuvší násilí ve skutečnosti pouze iniciovala, ale v dané chvíli se jí toto násilí nepodřizuje? Viz též příbuzný postřeh, že „*čeho [voják] ovšem skutečně dosahuje, je možnost jednat svrchovaně, neboť to, co se zpočátku jeví jako cíl (ona jinakost v podobě cti, věhlasu a moci), je ve vlastním výkonu bitevní vřavy svrchovanost se vši závažností, která je jí připsána.*“ (S. 65). Nelze nakonec tvrdit, že voják v rámci bitevní vřavy i „spořádaný občan“ v rámci náhlého a příznačně dočasného padnutí všech zábran prožívá určitou obdobu „*opaku jakékoliv identifikace se sebou samým*“ (S. 20), neboť nesmířitelně vystupuje z role „ukázkového souseda“, kteroužto událost násilí do své profánní budoucnosti nedokáže (a de facto nesmí) asimilovat?

Otázkou v tomto ohledu též zůstává, zda-li oběť „*jako svobodný akt,*“ spojený s „*možností volby*“ (S. 70) neimplikuje jistou ahistoričnost, pouze ex post historizovanou dějinnou podmíněností „*konkrétních forem*“ [oběti] (S. 71), k čemuž si dovolím připojit postřeh, dobře vystihující ahistorickou povahu násilí, kompatibilního s perspektivou svrchovanosti, ke které se v Bataillově uvažování pojí (pasáž mám k dispozici bohužel pouze v angličtině, kterýmžto pádem ji nebudu převádět do dalšího jazyka a ponechávám ji v překladu): „*Violence remains outside; it knows nothing of the system, the world, the set-up that it assaults (whether it is a person or a group, a body or a language). Rather than compossible, it wants, on the contrary, to be impossible, intolerable within the space of compossibles that it rips apart and destroys.*“ (Jean-Luc Nancy, *Image and Violence*, in: *The Ground of the Image*, New York: Fordham University Press 2005, S. 16).

Uznávám, že se jedná o extrémní vyhocení, leč citovaná argumentace k tomu částečně nahrává průběžnou naturalizací válečného násilí sepjetím s kosmickou dimenzí, tak stejně tak průběžnými poukazy k nutnosti oběti, zahrnující nutně druhého: neboť ve válce se „*násilí jednoho nabízí násilí druhého. Na každé straně se jedná o vnitřní pohyb ochotný být mimo sebe (mimo individuální diskontinuitu)*“ (S. 65). Ostatně měla-li by dříve zmíněná „*válka o sobě*“ znamenat v kontrastu k faktické válce jakýsi kvazi-vnitřní (tedy v posledku vědomý) konflikt (jistý náběh S. 37 či S. 71), pak by byl zdá se popřen nárok „*domova svrchovanosti,*“ kterým „*je pouze nevědění*“ (S. 30). Hovoříme-li naopak o čistém masakru, pak zůstává otázkou, do jaké míry je z hlediska oběti rozdíl mezi aztéckou obětí (ostatně též z řad zajatců), v rámci níž „*překročení zákazu ovšem nemusí být nutně patologické, neboť se tak může dít ve společensky přijatelném rámci (to jsme viděli na příkladu krvavých obětí u Aztéků)*“ (S. 63) a obětí sice politicky iniciovaného, leč ve výsledku analogicky vražedného (a jistou společností též akceptovaného ba přímo vyžadovaného a snad i částečně ritualizovaného) násilí. Jsem si pochopitelně vědom odlišnosti obou extrémních příkladů, stejně tak jsem si vědom smyslu „*namířenosti [fašismu] proti člověku,*“ (S. 47), nicméně akceptace jednoho a odmítnutí druhého se mi zdá ve výsledku nepřiznaně postavená na tom, že zatímco první příklad je tak trochu passé, druhý až příliš hrozí obludností konkrétního naplnění teze, která se tak nechtěně, leč přece dostává do blízkosti odporných režimů, které dané naplnění umožňují.

Opět velice hrubě řečeno, abych alespoň trochu toto podezření podpořil – a ihned zbytečně, leč pro jistotu dodám, aby ani náhodou nevznikla mýlka, že ani Bataille, ani autora pochopitelně neobviňuji z latentního fašismu, pouze vyjadřuji jistou pochybnost nad operováním s *pojmem* násilí a souběžným odmítáním jeho akce – proti komu jinému než proti člověku má být oběť v kontextu válečného svrchovaného / transgresivního násilí namířena? Ještě jinak řečeno (i v kontextu výše zmíněné domněnky o ahistorické povaze „kosmicky“ založeného násilí, které politickou ideologií není ve svém radikálním projevu kontrolováno): je-li „*nezabiješ*“ jedním z hledaných univerzálních „*zákazů, které mají univerzální platnost, tedy takových, jež se*

nacházejí ve všech společnostech bez výjimky“ (S. 63), pak právě prozaická válka, kde umírají lidé, je „typickým příkladem“, v rámci níž je vražda „podmínkou“ a „oproti zákazu, jenž se vůči usmrcení jiného staví, [...] vystupuje jako nutnost“ (S. 63, 64). Hovoříme-li pak o „aktu radikálního osvobození“ (S. 47), pak se možná ani nemusíme omezovat na válku – byť jde o dějinně privilegované uvolnění přebytečné energie – neboť i v případě symbolické a vůči této válce alternativní figury Acefala (viz např. opět S. 37) hovoříme o „osvobození člověka od toho, co mu na jeho bedra uvalil idealismus“ (S. 16), přičemž „obětování srdce představující posvátnou přeměnu tělesných tužeb na vášně duchovní“ má u Acefala „povahu (...) nejvyšší oběti, skrze kterou je dosahována neomezená transgrese.“ (S. 20). A opět je otázkou, zda-li přes důraz na „nalezení a znovuobjevení totality bytí, [...] toto obětování nejvyššího principu, který člověka přivádí nejbližší ke kontinuitě, respektive do blízkosti hranice vlastní diskontinuity“ není právě vražda coby univerzální poslední zákaz (S. 19, 63) oním „absolutním odmítnutím jakéhokoliv zákazu, jenž je vyjádřen lidským ne“ (S. 21). Ostatně „zákaz vraždy je chápán jako specifický aspekt [...] restrikcí vztahujících se k formám násilí ve společnosti. Avšak právě proto, že se jedná o zákaz, a do určité míry i proto, že je to zákaz univerzální, vystává spolu s tím možnost jeho překročení (později uvidíme, že i povinnost). Bataille ostatně hovoří o transgresi jako o dovršení zákazu, a to proto, že samotný zákaz vytváří tuto možnost jej překročit.“ (S. 63). Třeba jen proto, že „je třeba nenávidět život v podřízenosti,“ (S. 31) která se zákazem vraždy souvisí.

Abych to shrnul, nacházím zde rozpor mezi principiálním radikálním nárokem a zrcadlovým odmítnutím jeho faktických parametrů. Má-li v rámci pojetí svrchovanosti nahradit ve výsledku neakceptovatelnou válku sklenička vína, pláč, smích, korida (kolik aktérů však aréna snese?) či sex a to vše jaksi v mezích zákona, popřípadě proti hrozbě války vzniká časopis (S. 72), pak se mi takto nastíněná myšlenka transgrese zdá problematickou přinejmenším na úrovni rozepře (či zrcadlíci se v rozepři) mezi Bataillovou fascinací a odporem k válce (viz S. 72). Není tedy možné označit toto nakládání se svrchovaností za navýsost funkční, leč teoretickou operativní fikci, která nemožnost výpovědi o „svrchovaném okamžiku, tedy skutečnosti, ve které žádného předmětu není a stejně tak ani subjektivity toho, kdo mohl vypovídat“ (S. 61) či „čistý stav individuálních prožitků, které jsou neasimilovatelné“ (S. 49, viz též rétorická auto-stylizace citovaná na s. 23) konstruuje na poli literatury, umožňujíc nám hovořit spíše než o nepopsatelnosti o literární textuře svrchovanosti, svého druhu divokého snu geniálního knihovníka?